

سه یار خراسانی
در انقلاب -

مطهری شریعتی - حکیمی

(ضمیمه)

استاد محمد تقی شریعتی

مرغی کیا

الحياة

انتشارات علمی-فرهنگی

سیر خراسانی

در انقلاب ..

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

شابک: ۶۸-۲-۶۰۰

ISBN 978-600-9171-68-2

نشانی: تهران، شمیران، مینی، پلاک ۳۲، شهید محلاتی، میدان امام علی (ع)، مجتمع تجاری
لاله ها، شماره ۷۵. تلفن: ۶۶۲۲۰۴ - ۹۱۲۲۳۹۰۴ - ۹۱۲۱۳۱۵۵۱۶

www.ketab.ir

سرشناسه: کیا، مرتضی، ۱۳۶۵-

عنوان و نام پدیدآور: سیر خراسانی در انقلاب
مطهری شریعتی - حکیمی (تصمیمه) استاد محقق شریعتی، مقدمه و تدوین مرتضی کیا.

مشخصات نشر: تهران: انتشارات علمی-فرهنگی الهیاء، ۱۳۶۵.

مشخصات ظاهری: ۲۵۶ ص، ۱۳/۵×۲۱/۵ س.م.

شابک: ۶۸-۲-۶۰۰-۹۱۷۱

وضعیت فهرست نویسی: فیا

عنوان دیگر: مطهری-شریعتی-حکیمی (تصمیمه) استاد محقق شریعتی

موضوع: حکیمی، محمدرضا، ۱۳۱۴- - خاطرات

موضوع: حکیمی، محمدرضا، ۱۳۱۴- - مصاحبه ها

موضوع: شریعتی، علی، ۱۳۱۲-۱۳۵۶.

موضوع: مطهری، مرتضی، ۱۲۹۸-۱۳۵۸.

موضوع: شریعتی، مرتضی، محمدرضا، ۱۲۸۶-۱۳۶۶.

موضوع: اسلام - تجدید حیات فکری

رده بندی کنگره: ۳۹۳/۷/۲۲۳ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸

شماره کتابشناسی ملی: ۷۱۳-۳۴۶

مراکز پیش:

۱- تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، پلاک ۳۲، فروشگاه دلیل ما، تلفن: ۶۶۴۴۴۱۴۱

۲- قم، انتهای خ صفاویه، بعد از کوچه ۳۹، پ ۷۵۹، طبقه ۲، فروشگاه دلیل ما، تلفن: ۷۷۳۷۰۰۱

۳- مشهد، چهارراه شهداء، ضلع شمالی، باغ نادری، طبقه اول، فروشگاه دلیل ما، تلفن: ۲۲۳۷۱۱۳-۵

فهرست

۱۱	مقدمه
۲۱	(۱) - نگارش اجتماعی
۳۵	(۲) - مطهری - شیعی
۳۷	اولین بخش - حکیمی با استاد مطهری
۴۰	سفر به غریم - همراه دکتر شریعتی
۴۳	ارادت معنوی استاد مطهری به شیخ مجتبی قزوینی
۴۴	سفر استاد مطهری و استاد حکیمی به قم برای دیدار امام (ره)
۴۸	طرح نگارش کتاب ۶۳ سال، درباره امام و شخصیت پیامبر اکرم «ص»
۵۳	نگارش کتابی درباره قرآن کریم
۵۱	خاطره‌های درباره کتاب خدمات متقابل اسلام و ایران
۵۴	دیدار استاد مطهری با امام در نجف و گفتگوی ایشان درباره دکتر شریعتی

- تلاش برای بازگرداندن استاد مطهری به حسینیه
ارشاد ۵۶
- موافقت دکتر شریعتی با اصلاح کتابهایش توسط
استاد حکیمی، علامه جعفری و استاد مطهری ۵۹
- مخالفت استاد مطهری با کناره‌گیری استاد حکیمی از
فعالیت در مؤسسات فرهنگی ۶۱
- حلقه ارتباط استاد مطهری با جمعی از روشنفکران ۶۲
- دکتر علی شریعتی و یادنامه علامه امینی ۶۳
- موافقت استاد مطهری با مبارکت در اصلاح آثار دکتر
شریعتی ۶۴
- (۳) - دکتر شریعتی - افراط و تفریط ۶۹
- حجت الاسلام، استاد سید هادی موسوی ۷۵
- (۴) - روحی که همواره در میان ماست ۸۶
- توضیح ۸۶
- (۵) - دکتر علی شریعتی ۱۲۷
- (فریاد مجسم رابطه مذهب با زمان) ۱۳۷
- (۶) ضرورت فرهنگ‌سازی ۱۴۰
- خاطره ای دیگر ۱۴۹
- خاطره ای دیگر ۱۵۱
- (۷) - سیمای محمد «ص» ۱۵۱

- هرگز چنین تصویری را از مودی در جهان
نمیشناخته‌ایم. ۱۶۹
- اما اسلام؟ محمد؟ قرآن؟ ۱۷۵
- (۸) - استاد محمد تقی شریعتی ۱۹۱
- استاد شهید مطهری ۱۹۵
- شیخ محمد جواد مغنیه (عالم بزرگ شیعه در لبنان) ۱۹۸
- استاد علامه جعفری ۱۹۹
- موسس نظام حکمی ۲۰۰
- دکتر محمد مدنی ۲۰۱
- سقراط خراسانی ۲۰۳
- دایرة المعارف تشیع ۲۴۴
- (۹) کانون نشر حقایق اسلامی ۲۴۵
- (۱۰) مکتب حسینی ۲۵۱

داود کتانی درباره سه شخصیت مهم معاصر، که هرکدام در
مقایسه با هم نشان، از جهاتی بسیار ممتاز هستند، کاری جسورانه
و سخت و مصداق ضرب المثل فارسی «گنجاندن بحر در کوزه» است؛
همان کار دشواری که از حد اول امر ناممکن می نماید، لکن بسیاری
از نویسندگان با جسارتی درخور در موضوعات و زمینه های مختلف،
آثاری تألیف کرده اند، و به اندازه همان «بحر در کوزه» هم که شده،
زمینه انتقال موارث تاریخی و علمی و فرهنگی را به نسل های بعد
قراهم آورده اند.

رساله پیش رو را شاید نتوان یک کتاب تربیتی نامید، شرح حال
قویسی، و نه حتی خاطره گویی نامید؛ که اگر قرار بود مطالب هرکدام
از انواع فوق تحریر می یافت، می بایست روش ها و چارچوب های
علمی خاص آن نوع کتاب نویسی رعایت می گردید. البته زمینه
مختصیت های مطرح در این کتاب، کارهای درخوری نیز انجام یافته

است.^[۱] باید اشاره کنیم که سه دغدغه اصلی، در تدوین و گردآوری این مجموعه وجود داشته است که آن را از سایر آثار متمایز می کند:

۱- پرداختن به وجوه مشترک و آرمان های اصلی سه متفکر شیعی اندیش و تأثیرگذار معاصر.

۲- دگرپوشی های متضاد شخصیت های فوق.

۳- فهم شرایط ویژه وضعیت انقلابی دوره مورد نظر.

کتاب های دیگری که درباره این سه شخصیت نگاشته شده گرچه ممکن است ابعاد انقلابی این شخصیت ها را هم بررسی کرده و بعضا به اقدامات انقلابی ایشان پرداخته باشد، لیکن در این مجموعه، باور بر این بوده است که «انقلاب» عامل مستقل و مجزای تأثیر گذار بر بسیاری از فعل و انفعالات، خالیفات، سخنرانی ها و اقدامات و اندیشه های این شخصیت های زمان آگاه، نبوده است.

شخصیت هایی که هر کدام در عین رفت و آمد با و رفاقت هایی که داشته اند، دارای اختلاف نظرهایی نیز هستند. حکمی یک

۱. درباره محمد رضا حکیمی؛ رک: مرزبان توحید، علمی-فرهنگی الحیاة، ۱۳۹۲؛ باور، عدالت، دلیل ما، قم، مراه خورشیدی، دلیل ما، قم.

درباره علی شریعتی؛ رک: کتابشناسی توصیفی دکتر علی شریعتی، چاپ اول، قم، نشر خرم، ۱۳۷۷؛ شعله بی قرار، چاپ دوم، انتشارات صحیفه خرد، قم، ۱۳۹۰؛ ...

درباره مرتضی مطهری؛ رک: سپیده باوران، محمد رضا حکیمی، چاپ هشتم، قم- انتشارات دلیل ما / ۱۳۸۹. گنج خاطره، چاپ اول ۱۳۹۱، انتشارات صدرا، تهران.

شخصیت فلسفه خوانده و فلسفه‌شناس و در عین حال منتقد جدی فلسفه و آگاه به معارف اصیل قرآن و اهل بیت «ع» است. وی حکمت قرآنی و حدیثی را که جامع حکمت سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، ادبی، هنری، اجتماعی و... است، به هیچ وجه قابل جمع و مقایسه با مفاهیم بشری نمی‌داند، و معتقد است در صورت خلط حقایق و حیان با ادوات و طلاحات فلسفی، تعالیم و حیانی در سطح اندیشه‌های بشری تنگی می‌یابد.

از طرف دیگر، طبعی یک شخصیت فلسفه خوانده و دارای طرز تفکر فلسفی است که در فضای سنتی حوزوی رشد کرده است، و به دنیای نقد فلسفه ترجمان شده، و با همان تربیت سنتی با قشرهای مختلفی اعم از دانشگاهی و غیر دانشگاهی تعامل برقرار کرده است، تا جایی که وی یکی از عوامل اصلی پی‌ریزی و قیام دهی حسینیة ارشاد می‌باشد. جایی که حتی از لحاظ نام‌گذاری و شکل برگزاری جلسات مذهبی تا آن زمان سابقه‌ای بدین شکل نداشته است.^(۱)

شریعتی نیز یک جامعه‌شناس و اندیشمند در حوزه‌های تاریخ و تمدن و ادیان است، که اسلام و تعالیم اسلامی را نیز در پیچ جامعه‌شناسی و علوم انسانی، و البته با روشی آکادمیک بررسی می‌کند. چنین شخصیتی اگرچه زمینه‌هایی بسیار قوی در فهم تعالیم دینی،

۱. مگر «کانون نشر حقایق اسلامی»، در مشهد، تأسیس سال ۱۳۲۳ ش. که سخنی درباره آن خواهد آمد.

از دوران زندگی در مشهد، و از طریق اولین معلمش یعنی استاد شریعتی دارد، لکن نگاه او به مذهب و تلاش وی برای توجیه مذهب و بخصوص تبیین انقلابی مذهب، برای نسل های جوان و دانشگاهی و سناریا، نواع مکتب ها و ایسم ها، نمی توانسته است یک توجیه سنتی و عرفا حوزوی باشد. بلکه باید می کوشیده است طوری مذهب را ارائه کند که با واقعیت ها و اگر های این گونه مخاطبان را نیز پوشش دهد. چگونه می شد در مقابل مکتب های اندیشه ای که ده ها سال است درباره کوچکتی مسائل زندگی دنیایی نیز بحث و گفتگوی علمی کرده اند، یک مکتب مذهبی بخواهد فقط با نگاه آخرت گرا و ایمان غیبی، دین را برای نسل ها به جا بگذارد. اصولا دکتر شریعتی حس کرد که دین نیاز به یک تفسیر انتقادی دارد. با توانی و مایه هایی که در این باره داشت، همین کار را کرد.

این سه شخصیت، با این برجستگی ها قطعاً تعارض های گوناگونی خواهند داشت. اما آنچه که رکن اصلی تعامل فکری فرهنگی این سه متفکر را ایجاد می کند، انقلاب است.

در شرایط انقلابی حاکم بر آن روزگار که، قرار است ستم و ظلم و ستم و استبداد و استثمار است را برچینند، و مردم ایران را از محاسن آماده می شوند تا آخرین ضربه ها را بر پیکر خودخواهی ها و انجمن طلبی ها و استبدادها و اشرافیت ها بزنند، این «سه یار خراسانی»، هر کدام با زبان و ادبیات خاص خودشان، در پی القای پیام های جهت بخش و انقلابی اسلام هستند، تا این ضربه آخرین و تاریخی بر

پیکره سلطنت ۲۵۰۰ ساله، ضربه ای ایدئولوژیکی نیز باشد، و نه فقط شورش و اعتراضی به خاطریک دیدگاه سیاسی، بلکه اقدامی باشد برای احیای کرامت انسان در زمین، و محو همه اشکال استضعاف و رهایی همه مستضعفین جهان. این چنین است که این سه تن پادر رزار بیدارگری می گذارند، در حالی که مهم ترین پیام بیداری بشریت را در سینه هاشان دارند؛ یعنی اسلام: اسلام پابرهنگان...

اسلامی که امام خمینی می فرماید:

«اسلام در بحث صی «ص»، اسلام ائمه هدی «ع»، اسلام فقرای دردمند، اسلام پارسگان، اسلام تازیانه خوردگان تاریخ تلخ و شرم آور محرومیتها»^[۱]

«اسلامی که پرچمداران آن پارسگان و مظلومین و فقرای جهانند، و دشمنان آن ملحدان و کافران و سرمایه داران و پول پرستانند. اسلامی که طرفداران واقعی آن همه ایستادگی و قدرت بی بهره بوده اند؛ و دشمنان حقیقی آن زراندوزان، سبیل سر و قدرت مداران بازیگر و مقدس نمایان بی هنرند...»^[۲]

حتی در برهه ای که بین شریعتی و مطهری نیز اختلاف های رخ می هد، و این اختلاف ها به اوج خود می رسد، هر دو از ارمان های

۱. صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۱۴۵.

۲. صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۲۰۴.

خود غافل نمی شوند و - مثل قبل - مبارزه را ادامه می دهند. و این مهم ترین نشانه برای فهم باید ها و نباید های شرایط انقلابی است.

به خاطر درک همین شرایط ویژه است که شاید بتوان اقدام بعضی ریزگان را در نقد و بعضاً سرکوبی فکری بعضی دیگر از انقلابیون، مورد نقد و گلابه قرار داد. در شرایطی که باید همه توان ها و نیرو ها صرف مبارزه با چاله با طاعوت می گردید، متأسفانه برخی به دنبال صغری کبری های منطقی رفتند، و می خواستند همه همان طور فکر کنند که تا کنون فکر رسمی حاکم بر اندیشه های سنتی بوده است. همان اندیشه ای که بیشترین توان خود را برای فهم واجبات و مستحبات فردی به کار می بردند، و از سیر قهقرای جوامع اسلامی و استیلای استعمار و استبداد غربی - مستعمری بر همه ارکان این جوامع غافل بودند؛ و به موضوع مهم ساز و ردهی به جوامع اسلامی توجه نداشتند.

در این کتاب، علاوه بر بخش هایی که درباره مبارزه خراسانی - در انقلاب - آمده است که موضوع اصلی کتاب است، در بخش دیگر نیز وجود دارد: اول، مقاله «سیمای محمد» (ص) نوشته دکتر علی شریعتی؛ که به عنوان نمونه ای از اطلاعات وسیع، و فکر جگر و شکر پرنفوذ و بیدارگر و متعهد شریعتی در اینجا آورده شده است.

توضیح آنکه این مقاله توسط استاد حکیمی - که وصی آثار شریعتی در هرگونه حک و اصلاح این آثار می باشد - تصحیح و تنقیح شده

است؛ که همین مقاله با همه اختصار آن می تواند نمونه ای باشد از آنچه استاد حکیمی از تصحیح آثار شریعتی مد نظر داشته اند، و اگر فرصت و شرایط دیگر فراهم می گشت، درباره همه آثار او، این گونه عمل می کردند. پس چاپ این مقاله در این فرصت بسیار مغتنم می بود.

بر روی این اثر عمومی که ممکن است این گونه تصور شود که استاد حکیمی در تمام این سال ها اهتمام ویژه ای به آثار شریعتی نداشتند، اگر ادعا شود که حکیمی شبانه روز به فکر شریعتی و آثارش بوده است شاید اغراق نباشد. توضیح این مطلب در نوشتاری از خود استاد که در همین کتاب آورده شده، آمده است.^[۱] به همین مناسبت اشاره وار به نقل خاطره ای پردا می شود.

هنگامی که استاد حکیمی اثر عارضه قلبی در بیمارستان و در بخش مراقبت های ویژه بستری و تحت نظر شبانه روزی پزشکان و پرستاران بودند، در آن شرایط سختی از شریعتی به میان آمد و استاد بعد از تکرار دغدغه های همیشگی اش درباره شریعتی این جمله را بر زبان آورد: «افسوس که شریعتی درک نشد...».^[۲] جمله کوتاه بود و خالی از هرگونه نیش و کنایه مستقیم به شخص یا گروه خاص، لیکن بسیار با مفهوم و پیرامون. در این تعبیر شخص یا اشخاصی

۱. رک: روحی که همواره در میان ماست، ص ۷۲، بیعد.

۲. و البته بنده نیز با اعتراض و گستاخی این عبارت را به خودشان برگرداندم که: «مگر خودتان درک شدید...!» و سپس لبخندی تلخ و سکوتی مبهم...

مورد انتقاد واقع نشدند، بلکه استعدادها و فهم‌ها و درک‌ها در نظر بودند... اینجا دیگر نمی‌توان فرد خاصی را متهم نمود...

همین‌جا لازم به یادآوری است که این کتاب ممکن است آخرین کتابی باشد درباره شریعتی که زیر نظر علامه حکیمی تالیف می‌گردد. بنابراین تمام خاطرات و نقل قول‌هایی که شده است غیر از اهمیت تاریخی آن از نظر تأمل درباره شریعتی و فهم شخصیت و رسالت وی نیز بی‌ارزش و مغفوم است. اگرچه برخی از این نوشتارها در فرصت‌هایی دیگر نیز چاپ شده است. همچنین به دلیل اینکه سخنان در چندین و چند فرصت افتخاراً تکرار شده است، اندک تکراری نیز گاه، در این جمع‌آوری به چشم می‌خورد.

بخشی دیگر از این کتاب نیز به «سقراط خراسان»^۱ یعنی استاد محمد تقی شریعتی اختصاص یافته است.

بخش مطهری-شریعتی، در اصل صاحب‌المنه بوده است با استاد حکیمی که بدین صورت نگارش یافته است. در حد انجام مصاحبه و پیاده‌سازی و ویرایش آن را برادر عزیز جناب آقای علی حجتی به عهده داشته‌اند، که برای کتابی دیگر آماده شده بود و از آنجایی که در آن طرح به ثمر نرسید، لطف نموده در اختیار این کتاب قرار دادند.

مرتضی کیا

۱. «سقراط خراسان»، عنوانی که علامه حکیمی به استاد شریعتی داده‌اند. و فاضل محترم، آقای محمود اسعدی، کتابی با همین عنوان و نام، درباره زندگی و افکار و آثار استاد شریعتی نوشته‌اند، که با مقدمه استاد حکیمی به چاپ رسیده است.